

Bodor Ádám

Sehol

Magvető Kiadó
Budapest, 2019

Bányai Éva

A BÖRTÖNKONYHA REMEKEI. KANYARLÁTÁS A BODORFŐZTEKRE

„A reggeli kukoricakása a kásák királya. A pépes, kicsit sós, kicsit édes mennyei eledel nálunk ugyebár minden konyhai tevékenység próbaköve. Ha elszürod, elszúrta valamennyi elitelt bajtársad egész napját is, mert ők egész éjszaka a reggelit várják. Eltalálni a pillanatot, amikor abbahagyod a kavargatást, a fazekat félrehúzdod, a kását átüríted a cseberbe, és rohansz vele kiosztani, mielőtt kezdene merevedni. Az ám, amíg még olyan, hogy akár ki tudnád a csajkából szürcsölni. Amikor a tetején már kezd hártványosodni, alatta már nem tudjuk, mi történik, ott már ismeretlen erők működnek. A bőre alatt, odabenn a kásában is az alattomos idő dolgozik. Úgy biza. De mi nem vétjük el soha. Soha, de soha, de soha...” (130–131).

A Bodor-féle szövegpuliszka készítése előtt vegyél egy-két mély levegőt! És higgadj le. Kezdjük ezzel a Bodor-konyha receptjeinek a megosztását, hiszen első olvasatra a *Sehol* nem más, mint a korábbi Bodor-összes frivol, ironikus, olykor cinikus, parodisztikus, de a humort

se nélkülöző receptes könyve. Amely önreflexív betekintést enged a szikár, letisztult (írás)konyhai berendezés és a (próza)összetevők világába, felkínálja a látványkonyha alapelemeinek a vizslatását, a fűszerhíntés technikájának ellesését, hiszen előző olvasmányainkból tudjuk, Bodor Ádám kiváló szakács, de az, hogy az elkészült étel hogyan kerül a fogyasztó bendőjébe, sikerül-e megemésztenie, az már kikerül a látókörből, a Milu-féle „kanyarlátás” szükségessége válik meghatározóvá, és különben is, hogy a kötet első novellájának mormotahasonlatával éljek: le van szarva.

Európa tetejéről, a Matterhorn csúcсарól csúszunk le Rebiék pin-céjébe, talán ez a két, kezdő- és zárónovella keretezi leginkább a *Sehol* terének a történeteit. Elég nagy ívet járnak be a különböző és különféle történetek, a kötetnyitó és -záró novellán kívül a jól ismert bodoros tereket ízlelgetjük, hogy a konyhametaforáknál maradjunk. Végy egy kis határvidéket, szórd tele barakkokkal, kantinnal, katonákkal, örökkel, a végén hintsd meg kuponokkal, kanyaríts oda egy folyót, amely nemrég vágott ketté települést, országot, kontinenst, helyezt át várost és világot a *másik partra*. Ki ne felejtst a börtönt! A neveket, amelyek a Bodor-konyha-próza térképzetét és névtérképét kocsonyaszerűen konstruálják meg, válogasd össze leginkább Máramarosból, Leordina környékéről, fűszerezd meg egy délibb, Duna-menti településsel is, amúgy is majd a Deltába ömlik valamikor a Dvug. De onomasztika-kutatók, figyelme!: „A falu nevéből, bár portái barátságosak, tiszták, és bizonyára vendégszerető emberek lakják, első pillanattól valami homályos fenyegetés áradt. Egy hely, amelyet jobb lett volna nem útba ejteni, valami ilyesmi” (71). Hogy egy kicsit viszonylagosítsd a referenzia-bálók lokalizációs éhségét, keverj bele változatosabbnál változatosabb, etnikummentes fantázianeveket, ahogy a személynevek esetében is újrahaznosíthatst egy már korábban használatos verhovinai macskanevet is, a képzelet (és az olvasói szabadság) határtalan.

Tegyél meg elbeszélőnek egy névtelen narrátort. Illetve többet, hogy még jobban elbizonytalanítsd a fogyasztót, aki minduntalan a szerző személyét kukkolja/keresi minden történet ízében. A korábbi szerzői identitás-puzzle elemei már kimerültek, a Sinistra–Érsek–Verhovina triumvirátusban már jól körülhatárolódott a szerzői családnév–születési dátum–keresztnev szentháromság, így a *Sehol* narrátorait leginkább az köti össze, hogy még csak véletlenül sincs nevük. Legfeljebb egy „öcsi”.

A novellák narrátoraiban azonban van némi közös vonás: mindhány férfi, egyes szám első személyben adja elő a történetét, amelyhez

több, de inkább kevesebb köze van. Többnyire szemlélő vagy résztvevő, mint történetalakító a narrátorok szerepe, még ha az elején érdekesnek is tűnne irányítani a sorsot, inkább a *másikra*, valami *másra* hagyják a történet alakulását: a véletlenre, a bajtársra, az időjárásra, az atombombára. Elvégre úgyis mindegy, meg különben is, majd csak lesz valahogy.

A nőkre viszont jobb nem bízni semmit! Ha mégis, akkor csak a bioneveltetésű Hortensen-kecskéket, de a természetellenes atombecsapódás következtében azok is széjjelfutnak, utánuk szalad kötelességtudóan Rebi is hálópendelyben, vissza se jöjjön a jószágok nélkül, még akkor se, ha előző este épp kibékültek. De a legjobb, ha Paraszkvát inkább megmérgezi a férje, a másik narrátor mostohaapja, a halottkém úgyis átnéz a gyilkosság és a hulla fölött (ha már szívstopot véssett be korábban az úrlapra, minek összetépni és kitölteni másikat), a férfi meg úgyis hoz magának új asszonyt a hontalanok közül, Paraszkvát Hepuka váltja, vannak elegen, Dvugot lehet rekeszteni velük. Spináth Joli is célozgat korábbi válására, esélytelenül, Dina is kellei magát a sógorának, de az inkább Abrudan Ella doktornőhöz csapódik, amíg az ki nem rakja a szűrét. Ebben se változott a Bodor-próza: az írások nőképe továbbra is elidegenítő, még ha egy-kettő el is éri a „kilences alá” osztályzatot, amely „ha nem is éppen jackpot, de még mindig luxus-kategória” (10).

A *Sehol* történeteinek cinikus, parodisztikus a hangneme, amely alapösszetevője, szövegszervező ereje a kötetnek. A prózanyelv a mai mindennapi közbeszédet konstruálja, írja újra: az életvezetési tanácsoktól, a bürokratikus semmitmondó adminisztratív álnyelvtől a sekélyes, túlbeszélte üresjáratokig. De a tudományos nyelv és a tudományosság maga sem mentesül a kifigurázástól: egyrészt az irodalomkritika és -tudomány kerül górcső alá, másrészt maga a tudósféle figura, a rágcsálószakértő alakja is.

A *Matterhorn mormotáinak* elbeszélője biológus tudósember, jelenleg a mormoták megfigyeléséről alkotott feljegyzéseit akarja a tudományos közösség elé bocsátani, régebb, továbbképzőn Seyszberger Feri szesztársával osztotta meg mindennapi gondjait, de véletlenül belebotolva kitér a lehetősége annak is, hogy saját korábbi, az állambiztonsági levéltárban (vagyis a „bányában”) őrzött megfigyelőaktáiba kukkantson. „Mert akkor mire való kitért kapuival a bánya, ha most habozok a tárna mélyén szövétneket gyűjtani! Merthogy a kor külön szokásait figyelembe véve, bizonyára settenkedett körülöttem valaki, talán nem is egymaga, aki közvetlen kitérülkozásaimra volt kíváncsi,

és ellesett gondolataimat körmölgette szorgosan. Aztán meg, ki tudja, miket műveltem én akkoriban! Az ám! Még megtudok magamról is valamit!” (9–10) Már az első novellában lecsúszunk Európa tetejéről a föld alá, a „bányába”, a megfigyelők és megfigyelték levéltárának alvilágába. A mélyben őrzött iratok emberi sorsok átíratái ugyan, de az emlékezet(politika)- és rendszerkutatás fonákságai miatt az egész műltfeltárást is csak ilyen cinikus hangnemben lehet előadni. (Ál)tudósi (és konyhai) párhuzamot vonva: a „célszemély” mormotának – a figyelő tekintetek és fotógép elől menekülve – hátsójából a „rémület kis barna darabkái potyognak az alpesi ködök áztatta havasi fűbe. Hehe. Mint a mazsolák Spináth Joli vargabéleséből...” (16). Vagyis szart eredményez minden műltfeltárással kapcsolatos kísérlet, a rendszer „velejéig romlott”, akár a Szűz Macskában feltálatalt vargabéles, amely „úgy fest [...], mint a mulandóság komor hírnöke, valami sötét titokkal fénytelen, szikkadt kérge alatt. A metélt rejtekéből néha megtörtén kipereg egy-egy szem életunt mazsola” (13).

A szavak is olykor kiperegnek a szöveggyártó gépezetből, prózát faragni sem könnyű munka, ismét a konyhaműhely válik a szövegképzés terévé: „Macerás, pepecs munka lesz, a fagyott húst nem könnyű vágni: beállítod, hogy nyiszitelsz belőle egy szép szeletet, látod, hogy nem megy, akkor ráversz kalapáccsal a kés élére, hogy történjen már valami, mire a penge csak megsiklik rajta, arra megy, amerre ő képzeled, de van úgy, hogy egyszerűen beletörök, a végén kezdheted előlről, nem csináltál semmit” (133–134). A börtönkonyha szövegmesztereinek mintaszerű, kiadós, mutatós egytálételre kell előrukkolniuk egy ellenőrzés hírére, egyébként Patzaikin parancsnok (amiért rögvest egy Ivan lapátol be a képzeletünkbe) megorrol rájuk.

A *Sehol* novelláinak a hősei (vagy antihősei) az örökös, bodoros úton levést, a(z egy)helyben-járást példázzák, mindenki valamilyen szinten idegen, „gyütt-ment”, aki állandóan jön-megy, noha az az érzésünk, hogy ki se mozdul, csak magából. De azt is úgy teszi, hogy a legbizarrabb, horrorisztikusabb, antihumánusabb jelenet is elfogadhatóvá válik: a halál is az élet része, még akkor is, ha egy kamrai fürdődézsában következik be, vagy az árnyékszéken, miközben kérdőjellel merevedik a test. A testiség jelen való léte erős szövegreferenciákkal bír: ez határozza meg az emberek mindennapjait, illetve a testi szükségletek kielégítésére tett kísérletek. Nemcsak a testük rabjai és kiszolgáltatottjai ezek a marginalizált egyedek, hanem a térnek és a belőle generálható, visszaható viszonyoknak is. Ezekben a szövegekben túl vagyunk a ver-

hovinai rendszertúlíságon is: nincs semmiféle hatalmi struktúra, a *minden mindegy* elve dominál, vagy inkább a *lesz valahogy*. Még csak meg-hökkentőnek se nevezném mindezt, annyira ismerős, „természetes” a közeg, a helyzet.

Amilyenek a térviszonyok, ugyanolyanok az emberi viszonyok is. Kapcsolatok laza, felcserélhető hálózata, fel- és kitérülő, önmagukba zárkózó emberek, akik – világmegváltó terveik amúgy se lévén – septikáznak, időnként Eugenia kekszet és podlenkát esznek, Heinekent isznak, de a Staroprament is kedvelik. Egyetlen párnak vannak konkrét, de főként a létfenntartásra vonatkozó tervei (mielőtt rátalálnának a szaploncai Herskovics Lojzi bizniszére): Dina – kérésre – rögtönzött portrékat készít, Carlos pedig olyan tájképekkel, csendéletekkel házal a Felső-Tisza menti településeken, mint amilyeneket Bodor Ádám saját kezűleg festett annak idején *A börtön szaga*-beli „tanúságtételek” alapján: „folyóparton merengő szarvas, kristályvázában szirmait hullató rózsa, téli táj narancsos alkonyatban, ilyesmik” (76). Ehhez hasonló tulajdonjogi indexként szerepel(het) a plusz-mínusz egy csík látása a bevott gyorskorcsolyázó narrátor esetében, de a végén Rebinek is elég lenne csak a visszatérő lábnyomát meglátni a hóban (behavazottan vagy anélkül). Milu, becsületes nevén Kalistrat Milov az egyetlen, aki, amíg meg nem kopasztják hajától, belát a lét, vagyis a szekrény mögé, de kanyarlátása – vagyis a történetek mögé látása – miatt megfosztják mágikus erejétől, mágikus sörényét és életét veszik.

Bodor írásművészete kapcsán Kafkát, Beckettet szokták szóba hozni, én Raymond Carvert és Cormac McCarthyt ajánlom az olvasók figyelmébe. Nem „az élet végső kérdéseinek a taglalása”, hanem a szikár nyelvezet, az ironikus beszédmód miatt, hiszen „a lényegről beszélek, öcsi, felelte, tőlem tudd meg, nem léteznek önmagukban érdektelen, banális dolgok. Ha belegondolsz, a mindenkori helyes emberi magatartás nem lehet más, mint minden szubjektumnak a világ egyetemességében való szemlélete. Hogy megértsd, amiről beszélek, köznapi példával élve arra kell gondolnunk, hogy akár a lószarnak, explicite, mint létező dolognak az anyagi jelenlétén túl igenis érzékelhető eszmei háttere van.

A ló segge, jegyezttem meg. Az neki az érzékelhető háttere” (92).